

Proposta etimològica del segment *-ull* del topònim *Talteüll*

NÚRIA GARCIA-QUERA

1 INTRODUCCIÓ

En el marc d'una tesi doctoral¹ que treballa amb un mètode diferent als tradicionals per esbrinar l'etimologia dels topònims i obtenir coneixements de la llengua amb la qual van ser creats, es presenta un dels primers resultats. Aquest s'ha obtingut a partir de les mostres d'un corpus format pels noms dels pobles del Pallars Sobirà, però el resultat és extrapolable al topònim objecte d'estudi: *Talteüll*, tant del Rosselló com de la Segarra, i, també, a *Taüll* de l'Alta Ribagorça.

L'estructura de l'article és la següent. A la secció 2 s'exposa el que s'ha dit sobre l'etimologia d'aquests topònims i s'argumenten les raons per les quals no es troben convincents. A la secció 3 es presenten les propostes etimològiques efectuades fins avui del segment final *-ull*, tenint en compte que, a partir de la nostra recerca, es pot pensar que seria una variant del segment final *-ui*, molt freqüent en topònims del Pallars Sobirà: *Arestui*, *Balestui*, *Bernui*, *Bressui*, *Bretui*, *Embonui*, *Llessui*, *Mencui*, *Mentui*, *Pernui*, *Sellui*... Segons Joan Coromines (1976: vol. I, 14) i la seva teoria del ieisme històric, primer va ser *-ui* i després *-ull*, de manera que el fenomen de lleització que va portar a pronunciar [i] com a [λ] és un dels «grans fets en la història de les consonants catalanes». Durant els segles XII i XIII la distinció dels dos sons encara abraçava la llengua d'oc, l'alt-aragonès i «la major part del Principat [...]. Però en les centúries següents aquesta isoglossa va recular gradualment *cap a l'est*» (ibíd.: 18). Avui la palatalització s'ha generalitzat i només queden algunes zones on es pronuncia [i] en comptes de [λ]: «les formes en *-y* se senten a tot el Gironès i a la comarca de Banyoles» i, també, a zones

¹ Aquesta tesi doctoral rep el suport de la Secretaria d'Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya i del Fons Social Europeu. Grup de Recerca en Àrees de Muntanya i Paisatge (GRAMP-UAB). Departament de Geografia. nuria.garcia.quera@uab.cat

de les Balears on encara s'escolta *ui* per *ull*, *fiets* o *fieta*, i *vei* o *veia* (ibíd.: 40). A la secció 4 s'explica la metodologia de la tesi doctoral. A la secció 5 es mostren els resultats pel que fa al segment *-ull*. A la secció 6 s'analitzen les dades obtingudes i les preguntes que generen. Finalment, a la secció 7 presenten les conclusions.

MARC TEÒRIC

Etimologia de *Talteüll* i *Taüll*, segons Joan Coromines

L'any 1899 Josep Balari (1899: 234), a *Orígenes históricos de Cataluña* i dins del capítol *Denominaciones caprichosas*, sobre el Talteüll segarrenç escriu que «el testamento otorgado en el año 1093 por Guillém Arnau, obispo de Urgell, habla del castillo de *Talem te uolo*, llamado *talteuul* en un documento del año 1014, esto es, tal te quiero, cuyo nombre se conserva en el apellido Taltavull». Malgrat que Balari escriu el topònim desaglutinat —*Talem te volo*—, a la transcripció de Cebrià Baraut (1986-1987: vol. VIII, 30-34) apareix aglutinat: *et castrum de Talemtevolo*.

Coromines va recollir la proposta de Balari i a l'*Onomasticon Cataloniae* (a partir d'ara, ONCat), dels dos Talteüll diu que

els ve el nom del castell, al qual el senyor feudal aplicava l'orgullós dictat: “*Tal te vull*, així vull que siguis i et mantinguis: meu, lliure de tothom (comte, rei...)” (Coromines *et al.*, 1989-1997: vol. VII, 221).

Segurament pel convenciment de Coromines sobre una parla bascoide durant els segles X i XI a l'Alta Ribagorça, no relaciona la part final del topònim Talteüll amb el topònim Taüll, el qual fa venir del

basc antic (A)TA-Úri ‘població de la porta’ (= portella, port de muntanya’) (Coromines *et al.*, 1989-1997: vol. VII, 348)

Anys més tard Joseph Gulsoy (2000: 254), un dels col·laboradors de Coromines, en un article en què proposa etimologies diferents a les que apareixen a l'ONCat, relaciona la proposta que el seu mestre va formular de Talteüll i la relaciona amb altres propostes, també seves, sobre altres noms de castells medievals. Gulsoy explica que quan va preguntar a Coromines l'etimologia de Malgrat de Mar, ell li va respondre que

«Malgrat era el nom de dos o tres castells a l'Edat Mitjana» i que «expressaria metafòricament l'esperit reptador, desafiador del senyor feudal propietari: “Ací mano jo, malgrat de tothom, fins malgrat del rei!”». Segons Gulsoy, «Coromines va repetir aquesta opinió amb convicció en diversos articles del DECat², com siga que entre d'altres raons li era possible demostrar que no mancaven llocs que havien rebut nom de locucions equivalents de malgrat 'a desgrat de'». Finalment, Gulsoy acaba l'article amb una observació que podria ser irònica:

els noms dels castells antics que reflecteixen l'orgull feudal, molt abundant a França, formaven un grup nombrós també a Catalunya segons les dades de l'Onomasticon; vegeu ara els articles Montargull, Montesquiú, Talteüll, Blancafort, etc. Seria molt desitjable fer-ne un estudi de conjunt (Gulsoy, 2000: 254).

En efecte, segons Coromines *Montargull* estaria relacionat amb l'«orgull» que sentiria un senyor feudal, *Montesquiú* vindria d'un cavaller que hauria «esquivat» assetjadors del castell, *Talltendre* amb una hipotètica expressió feudal 'així jo et tindré', *Tornafort* amb una altra hipotètica 'fes-te fort'... Però, tornant a Talteüll, 'tal te vull', sembla versemblant que algun escriptor interpretés el topònim antic i l'escrivís en un hipotètic llatí vulgar a l'estil de *talem te voleo* proposat per Badia i Margarit (1991: 61). D'entre les 24 citacions rossellonenques de què disposem, hauria estat la de l'any 1021, *Taltevolo*, i, d'entre les 16 segarrenques, haurien estat les dels anys 1065 *Taltevolio* i 1093 *Talemtevolo*. Tanmateix, no creiem que aquestes tres citacions avalin l'etimologia proposada per Balari i després repetida per Coromines. Albert Turull (1991: 462), en un text sobre el Taltaüll segarrenc, comenta al respecte que «és sabut que cal atorgar crèdit només parcialment a les llatinitzacions de notaris i escrivans, car en ocasions és comprovat que són del tot mancades de versemblança i encert». Alguns arguments en contra d'aquesta etimologia que, certament, recorda les etimologies populars i que Albert Turull (ibíd.: 462) considera «ben peculiar i allunyada del que és costum en onomàstica», serien les que s'exposen a continuació.

Per començar, hi hauria un argument de caire cognitiu: denominar un castell o un poble amb el que un senyor li diu al seu vassall, per bé que possible, no és gens freqüent, i menys encara la casualitat que

2 DECat: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

s'hagués produït al mateix temps i en dos castells tan distants. Tal com asseguruen els etimòlegs, la majoria de topònims antics de gran part del món descriuen el lloc concret on es troben.

En segon lloc, quan al primer document on apareix el topònim rossellonès, que és de l'any 1012, s'hi escriu la donació del castell per part del comte de Besalú, Bernat Tallaferro, al seu fill Guillem, el topònim s'escriu aglutinat. Si s'hagués tractat de l'oració solemne 'tal te vull', malgrat que es tracti d'un document de principis del segle XI, quan les aglutinacions sovintejaven, hauria estat presumible que s'hagués escrit desaglutinat i, en canvi, no és així:

Per hanc scripturam donacionis mee dono tibi ipsum castellum, quem dicunt Taltevul, simul cum ipsis villis quas dicunt Calentad et Vingrat cum illorum terminis, et ipsam terram quam ego adquisivi de comitatu Redensi per donum Petri, episcopi, totam in omnibus (Rosell, 1945: vol. II, 5).

Al següent document, de l'any 1021, en el qual el comte fa testament, torna a aparèixer el topònim aglutinat:

et ipso castello que dicunt Taltevolu, simul cum ipsas villas que dicunt Alentad, [et] (E)ing[r]ad, cum illorum terminos, et ipsa terra quod Petrus, episcopus, ei dedit, qui terminat per terminos Rossilionense et Narbonense et usque ad puio que dicunt Agilar et ipso castello que dicunt Penna (Rosell, 1945: vol. II, 9).

I així és com apareix sempre, fet que referma la teoria que, d'haver-se tractat de la locució 'tal te vull', almenys en alguna citació s'hauria escrit el topònim desaglutinat: 1043 *Talteuul*; 1175 *Taltivola*; 1211 *Tallteul*; 1224 *Talteuul*; 1231 *Telteuullo*; 1234 *Talteuul*; 1235 *Talteullo*; 1270 *Talteulo*; 1292 *Taltehull*; 1306 *Tautauull*, *Talteuyl*; 1308 *Tautahull*; 1312 *Talteuyl*; 1316: *Taltehuyl*; 1318 *Talteuyl*; 1346 *Taltehuyl*; 1354 *Taltehull*; 1359 *Tautauyl*; 1380 *Tautauull*; 1384 *Tautauull*; 1385 *Tautauolio*; 1396 *Tautahull*; 1598 *Tautahull*. En conseqüència, com sigui que ni Bernat Tallaferro ni els escriptors medievals no relacionaven el topònim amb 'tal de vull', es pot deduir que tant el poble com el topònim serien anteriors al temps de Bernat Tallaferro. I el mateix amb el *Talteüll* de la Segarra, que es troba escrit per primer cop a la mateixa època que el del Rosselló: 1014 *Taltevul*; 1024 *Talteuul*; 1044 *Talteuullo*; 1065 *Taltevolio*; 1076 *castrum Talteuul*;

1093 *Talemtevolo*; 1097 *Taltevul*; 1151 *Telteui*; 1163 *Talteuil*; 1171 *Arnaldum de Taltevil*; 1179 *Tautaul*; 1189 *Ferrarii de Taltevil*; 1205 *Taltevil*; 1280 *Taltehuill*; 1292 *Tautauill*; 1359 *Talteul* (Coromines et al., 1989-1997: vol. VII, 221-222).

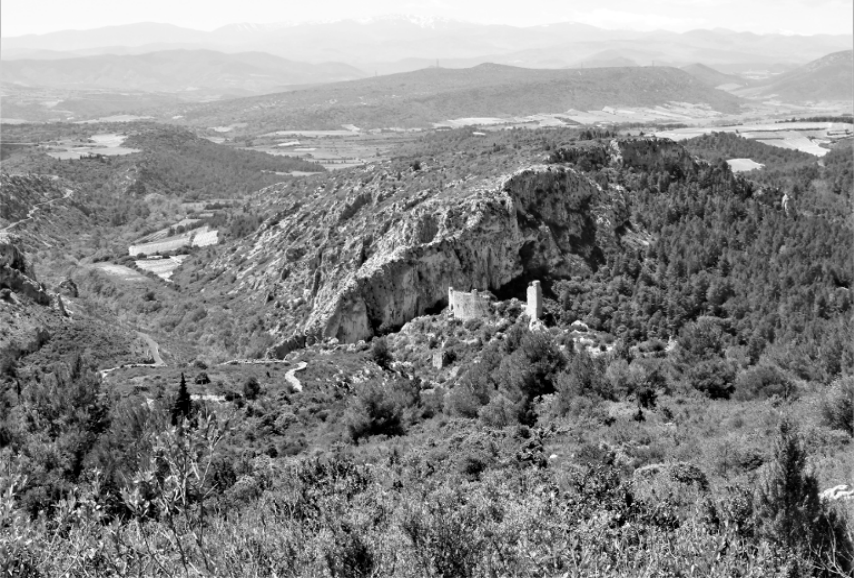
El tercer argument en contra de l'etimologia 'tal de vull' és que els indrets —com es veurà, força estratègics— on es van aixecar els castells medievals del Rosselló i de la Segarra ja devien tenir un nom. Si aquest nom s'hagués canviat per 'tal te vull', als primers documents de compra, venda o donació, com que interessava que quedés constància de la transacció, hauria aparegut una especificació semblant a la que es troba, per exemple, en un document del castell de Llord de l'any 945 —«castrum Leovultum, quem vulgares dicunt Leovorte» (Pasqual, 1785: 53)— o en un de Castellnou de l'any 1092: «*donamus nos vobis ipso chastro de Castel Nouvo que dicunt Vill*» i, al mateix document, «*ipso castro que dicunt Castel Nou lo Vill*» (Puig, 1991: vol. II, 37).

Aquestes situacions estratègiques pressuposarien algun tipus d'assentament anterior als castells medievals. Tal com descriu el professor Aymat Catafau en un article sobre el poble rossellonès de *Tautavel*³, dins de l'apartat precisament titulat *La vallée de Tautavel, un passage à garder*, la vall és

remarquable par sa position de surveillance et de contrôle des passages entre, au sudest, Estagel dans la vallée de l'Agly, où existait une ancienne voie romaine, et, vers le nord-est, le Pas de l'Escale, la trouée d'Opoul et de là vers la voie domitienne, ou, vers l'intérieur, au nord-ouest, vers Aguilar, au-dessus de la vallée de Paziols et Tuchan (Catafau, 2013: 517)

De fet a la cova de l'Aragó, situada al costat de Talteüll, s'hi han trobat restes d'individus de fa 450.000 anys i, com escriu Catafau (ibíd.: 518), allà hi ha hagut «*une continuité d'occupation qui, nous le soulignons, n'a rien de fortuite*». És plausible, doncs, que aquell assentament i el seu nom fos força anterior als temps medievals, cosa que també s'hauria produït

3 Tautavel: Nom actual del poble de Talteüll del Rosselló, situat a sota del castell i del poble medieval.

Imatge I. Castell i poble vell de Talteüll (Rosselló)

en el castell segarrenc⁴, conegut com la torre dels Moros. És al punt més alt del poble i està situat, com el rossellonenc, a dalt d'un tossal. També té una situació remarcable per la vigilància i el control dels passos. En aquest cas, el control més clar és el que comunica entre el nord, Biosca, i el sud, Guissona, per bé que el poble igualment abraça una gran conca visual des de l'est a l'oest.

Així, doncs, per la situació dels dos nuclis i, també, la del poble de Taüll, a la vall de Boí —estratègicament situat al començament del camí que porta al port de Rus, comunicació est-oest, cap a la vall Fosca—, no semblaria agosarat connectar les respectives etimologies amb quelcom relacionat amb 'un pas o porta important', tal com apuntava Coromines en el cas de la proposta etimològica de Taüll. Ara bé, com que a Taüll no hi havia hagut cap castell, quedaria descartat el 'tal de vull' feudal.

Un darrer argument, de caire més morfològic, és que el constituent *Tal-* de *Talteüll* és freqüent en toponímia i no hi ha cap altre cas en què es relacioni amb l'adjectiu *tal* que es troba a 'tal de vull'. De topònims que comencen per *Tal-*, només a Catalunya hi ha *Talabre*, *Talaia*, *Talaixà*,

⁴ Declarat Bé Cultural d'Interès Nacional, en la categoria de Monument Històric, junt amb l'església de Sant Pere, el 29 d'octubre de 2019.

Talamanca, Talarn, Talavera, Talena, Talesa..., entre d'altres. Cal dir que els nuclis que comencen per *Tal-* o, també, *Tall-* (*Talladell, Talltendre, Talló, Talltorta...*), acostumen a tenir una torre o un castell, fet que remet al mot *talaia* o *talaiot*. A més, sovint estan situats a la vora d'un espadat, per la qual cosa *tal* podria tractar-se d'un concepte relacionat amb 'tall'. Però també és interessant considerar la hipòtesis de Turull (ibíd: 464), que creu «que tal volta fóra el cèltic TAL- < TALOS-, "front"», que ell relaciona amb Talarn i Talavera.

Pel que fa al constituent final *-vul*, a Catalunya només s'han localitzat dos topònims amb aquest acabament o les variables *-bul* o *-bull* —*Arbul* i *Revull*—, fet que fa sospitar que, malgrat que la *v* en textos antics també es representava amb *u*, en aquest cas una de les *uu* es va transcriure en *v* quan en realitat representava una *u* llarga llatina. Ho avalaria que a les citacions rossellonenques només es troba un cas transcrit en *v* i, en les de la Segarra, cinc, i que després aquesta *uu* doble es deixaria d'escriure: al Rosselló al segle XIII —tot i que, curiosament, hi ha una citació al segle XIV—, i a la Segarra al segle XI.

Talteüll (Rosselló)	Talteüll (Segarra)
1012 <i>vul</i>	1014 <i>vul</i>
1021 <i>volo</i>	1024 <i>uul</i>
1043 <i>uul</i>	1044 <i>uullo</i>
1175 <i>ola</i>	1065 <i>volio</i>
1211 <i>ul</i>	1076 <i>uul</i>
1224 <i>uul</i>	1093 <i>volo</i>
1231 <i>uullo</i>	1097 <i>vul</i>
1234 <i>uul</i>	1151 <i>ui</i>
1235 <i>ullo</i>	1163 <i>uil</i>
1270 <i>ulo</i>	1171 <i>vul</i>
1292 <i>hull</i>	1179 <i>ul</i>
1306 <i>ull, uyl</i>	1189 <i>vul</i>
1308 <i>hull</i>	1205 <i>vul</i>
1312 <i>uyl</i>	1280 <i>uill</i>

Talteüll (Rosselló)	Talteüll (Segarra)
1316 huyl	1292 ull
1318 uyl	1359 ul
1346 huyl	
1354 hull	
1359 uyl	
1380 uull	
1384 ull	
1385 uolio	
1396 hull	
1598 hull	

Taula I. Representacions gràfiques del segment final -ull. Font:
Elaboració pròpia

Etimologia del segment final *-ui* segons diversos autors

El filòleg i historiador Ramon Menéndez Pidal va ser el primer en defensar l'origen basc del que ell considerava un sufix. Segons ell, *-ui* vindria d'*-oi*,

un sufixo corriente en vasco moderno; -oi, -koi, significa 'tendencia, propensión', y se aplica principalmente a personas: ardanoi, ardankoi 'aficionado al vino'; también suhoi 'inflamable', iragankoi 'transitorio'. En la toponimia vasca es muy escaso; hallo sólo Garacoi en Vizcaya (Menéndez, 1918: 239).

Aquesta escassa presència en la toponímia basca, continua l'autor, respon a que *-oi* hauria diftongat en *-uei*<*-ue* i, llavors sí, hauria donat, també, diversos topònims —*Echagüe, Azcue, Izcue, Gascué, Narcue, Antué, Unzué, Orúe, Ostatue, Arrúe*— i «los abundantes nombres del Alto Aragón, Binué, Allué, Larrué, Serué, partido de Jaca, Gillué, partido de Boltaña» (ibíd.: 239), a part dels gallecs acabats en *-oy*: *Ferroy, Meroy, Aboy, Bacoy, Beloy, Belecroy, Becerroy, Landoy, Bagoy, Magoy, Madroy, Barciroy, Papoy, Panaciroy, Picoy...* i alguns de Portugal, com *Beloy, Guizoy*, «que

aparecen así llamados en el siglo XIII, con Cido y, Cenoy, Uzoy, nombres que no se conservan en la toponimia actual de pueblos» (ibíd.: 242).

També defensa l'origen basc d'*-ui* el professor i col·laborador de Coromines a l'ONCat, Xavier Terrado Pablo (Coromines *et al.*, 1989-1997: vol. V, 328-330). Tanmateix, li troba una altra etimologia. En analitzar *Montanui* creu que aquest topònim vindria d'un basc ribagorçà, *MENDI-N-OBE, 'la jaça de la muntanya'. El sufix *-ui*, doncs, es formaria a partir del basc O(B)E 'pleta del bestiar', 'jaç', i hi hauria hagut l'evolució: *obe>oe>oi>ui*.

Però també hi ha els estudiosos que no relacionen *-ui* amb el basc. Segons Coromines (1989-1997: vol. II, 136), Gerald Rohlfs «hi vol veure una terminació il·lírica o lígur» afegida als noms de persona. Així, per a Rohlfs (1952: 129-152) *Beranui* vindria del cognom llatí *Veranus*, més *-ui*, que també seria un sufix preromà, però no basc. Per la seva banda, Julio Caro Baroja (1981: 7-30) no creu que a l'edat mitjana es parlés basc al Pallars i la Ribagorça i defensa que *-ui* podria ser una desinència llatina del genitiu singular o bé un diminutiu, i sovint aniria al darrere d'una base antroponímica.

Cap d'aquests filòlegs van relacionar *-ui* amb *-ull* (que es troba a *Talteüll*, *Montargull* o *Taiüll*), malgrat que Coromines va formular la teoria del ieisme històric.

Causes de les divergències etimològiques

La raó per la qual no s'ha arribat a un consens sobre el segment final *-ui* des de la primera proposta de l'any 1918 per part de Menéndez Pidal tindria diverses perspectives. Des d'un punt de vista metodològic, no es posen d'acord perquè, tal com es procedeix en l'etimologia tradicional, cadascú parteix de la seva premissa idiomàtica: a un li sona a basc, a l'altre lígur, a l'altre llatí..., i es va a buscar a dins les respectives llengües. En desacord amb aquesta manera de procedir, en la nostra investigació no es parteix de cap idea preconcebuda de l'origen lingüístic dels topònims a analitzar perquè aquesta pràctica pot distorsionar els resultats. Pel que fa a criteris morfolingüístics, tots els filòlegs estan convençuts que *-ui* és un sufix. Considerem que és una premissa conflictiva perquè es procedeix d'aquesta manera des d'una mirada actualista i europeista, que pressuposa que la llengua antiga era flexiva. Des d'un pla semàntic, en

cap moment els etimòlegs es refereixen al lloc concret on estan situats els topònims acabats en *-ui*, mentre que hauria de ser un element cabdal a tenir en compte en l'estudi de qualsevol topònim. Des d'un punt de vista geolingüístic, tampoc no es poden analitzar els topònims sense valorar els topònims del seu entorn immediat. I, per acabar, ja des d'un criteri cognitiu, s'hauria d'estudiar la motivació de les persones que van posar el nom, fent l'intent d'un salt en el temps. La investigació etimològica dels topònims ha d'anar vinculada als corrents de la lingüística cognitiva. Per què uns humans es van establir en un lloc i no en un altre?, Com van descriure del lloc?, En què es fixaven?, Per què anomenaven els llocs de manera que es van repetint uns segments?

METODOLOGIA

La metodologia amb què s'està treballant recull bases metodològiques de l'etimologia toponímica tradicional i n'aporta de noves. Per exemple, tal com procedeixen els estudis tradicionals, s'examinen les formes antigues de cadascun dels noms a analitzar, s'apliquen els coneixements de la gramàtica històrica i la dialectologia, i es dona per suposat el coneixement geogràfic. Ara bé, més enllà d'aquestes bases, són remarcables algunes diferències. Per exemple, d'una banda es fa ús dels recursos bibliogràfics (articles sobre avenços científics, inventaris toponímics, repositori de documents medievals transcrits...) i mitjans tecnològics del segle XXI, que fa pocs anys no existien. D'altra banda, es desenvolupa un treball interdisciplinari on hi intervenen, de manera resolta, rellevant i decisiva, la fisiografia de proximitat amb l'ajuda dels Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG) per a gestionar i analitzar dades georeferenciades, l'estadística multivariant i la lingüística cognitiva.

Així, després d'escollir el corpus a analitzar (els noms dels nuclis del Pallars Sobirà en la nostra recerca) i d'haver estudiat les etimologies proposades pels estudiosos predecessors, el primer pas és identificar els constituents de les *mostres toponímiques* i descobrir-ne l'etimologia. Quan això s'aconsegueixi, aquests segments rebran el nom de *mostres lèxiques*. El procés per aconseguir aquestes *mostres lèxiques* passa per la confecció de tres variables, que després s'encreuaran mitjançant un programa d'anàlisi estadístiques multivariants: la *variable toponímica* (són les *mostres toponímiques* i una selecció representativa de les seves

variants gràfiques antigues); la variable *morfològica* (amb un algorisme matemàtic s'obtenen la totalitat de segmentacions possibles de les *mostres toponímiques* actuals i antigues per tal d'obtenir les *mostres lèxiques*); i la *variable fisiogràfica* (a partir d'entrevistes a informants dels pobles del corpus, d'exploracions sobre el terreny i de dades obtingudes a partir dels SIG, s'atribueixen variables fisiogràfiques per a cadascun dels pobles).

Després de l'encreuament estadístic, s'obtenen les relacions subjacents entre cadascuna de les *mostres toponímiques*, els seus segments i els atributs fisiogràfics del poble que denominen, de manera que els segments, com que han adquirit uns valors semàntics geogràfics, passen a denominar-se *mostres lèxiques*.

Aquestes mostres se sotmeten a diverses anàlisis morfofonològiques. Unes són sincròniques (patrons accentuals; similituds; longituds; estructura sillàbica; associacions de fonemes; formes gràfiques; freqüència, posició dins del topònim i nombre de vegades que apareixen els segments...) i les altres diacròniques (l'estabilitat; els canvis gràfics; les lexicalitzacions; tendències de canvis fonètics; reconstrucció d'evolucions hipotètiques...).

Tota la bateria analítica i les dades obtingudes han de permetre descriure el que s'hagi pogut dilucidar de la llengua que va anomenar els llocs pel que fa a la fonologia, la morfologia, la sintaxi, el lèxic, l'extensió geogràfica i la cronologia, i només llavors serà el moment de dur a terme estudis qualitius de mostres lèxiques en concret i, també, de mostres toponímiques.

RESULTATS

En dur a terme l'encreuament estadístic, cadascun dels pobles té uns atributs fisiogràfics com ara la vall on es troba, l'altitud, el desnivell entre el poble i el fons de la vall, l'orientació, la relació amb les conques fluvials, la situació en relació amb les valls veïnes, el tipus de sol, l'àbast de la conca visual en hectàrees i dels pobles inclosos en la conca visual, les hores d'insolació durant el solstici d'hivern i durant tot l'any, la relació amb els camins transhumants, les altes pastures, els boscos, les grans parets de roca, els turons, les esllavissades, les coves naturals i artificials, les torres i castells, les viles closes, etc. Doncs bé, el que més ressalta dels

trets fisiogràfics dels pobles del Pallars Sobirà amb un topònim acabat en *-ui* (i les seves variants gràfiques) és el següent:

- [+ conca visual gran]: superfície d'entre 2.501 ha i 6.000 ha.
- [+ al mig de la vall]: no es troben ni al fons de les valls, a la vora dels rius, ni a les seves capçaleres, sinó a mitja cota. En relació amb els rius del fons de les valls, es troben entre 361 m i 660 m
- [+ connexió visual amb 4 pobles o més]: són els pobles des dels quals es veuen més nuclis

Pel que fa al primer paràmetre, s'entén per conca visual l'espai físic de domini perceptiu, allò que l'humà domina amb la mirada. S'han calculat amb SIG i s'han classificat en: *Mínima*: entre 80 ha i 500 ha; *Petita*: entre 501 ha i 1.299 ha; *Mitjana*: entre 1.300 ha i 2.500 ha; *Gran*: entre 2.501 ha i 6.000 ha; *Màxima*: entre 6.001 ha i 12.000 ha. El segon paràmetre té una primera classificació general des d'un punt de vista altitudinal, segons si els nuclis estan situats a l'entrada de la vall per la cota inferior, al mig de la vall o a l'entrada de la vall per la cota superior. En una segona classificació calculada amb SIG, el desnivell entre els nuclis i el riu principal del fons de la vall es classifica en 5 variables: entre els 0 m i 60 m sobre el nivell del riu; entre els 61 m i els 160 m; entre els 161 m i els 360 m; entre els 361 m i els 660 m; entre els 661 m i els 1060 m. El tercer paràmetre permet saber el nombre de pobles que es veuen des de cada nucli i també s'ha calculat amb SIG. La classificació s'ha fet en 5 categories: 0 pobles, 1 poble, 2 pobles, 3 pobles i 4 pobles o més.

Per tant, els pobles dels topònims acabats en *-ui* tenen un gran abast visual malgrat no trobar-se a gaire alçada respecte el fons de la vall i, a més, connecten visualment amb quatre o més nuclis. Coincideix amb la situació dels dos Talteüll i, també, de Taüll. Tan sols a mode de curiositat, el castell i poble vell de Talteüll tenen una conca visual de 14.553,3 ha (per sobre de la màxima de la nostra classificació) i, des de la torre que hi ha una mica més amunt, amb la qual comuniquen visualment i que es coneix com el Far del Rosselló, la conca visual és de 100.529,7 ha. Des d'aquesta *sentinelle du Roussillon*, com també s'anomena popularment, es veu, al sud, tota la plana del Rosselló i, al nord, els castells d'Aguilar, Querbús i Pèirapertusa, entre moltes altres poblacions. El lloc on hi ha la torre i el lloc on hi ha les ruïnes del castell de Talteüll, doncs, no van ser escollits a l'atzar. D'acord amb el que s'ha dit abans, són dos emplaçaments

perfectament meditats i que de ben segur que es remunten a temps llunyans. De fet Catafau escriu que el nom *del Far*, on s'aixeca la torre,

est antérieur à la tour (première mention en 1130), ceci indique que l'on y faisait déjà, avant la construction de la tour, des signaux de feu (far ou faraó, étymologie de Pharos). Ce toponyme ancien est une indication supplémentaire de la valeur stratégique du lieu de Tautavel, lieu de garde, de guet et d'alerte déjà avant le XIIIe siècle (Catafau, 2013: 520).

Quant a la variabilitat gràfica del topònim Talteüll, tal com s'ha pogut observar a la Taula I, la lateral palatal [λ] es representa de diverses maneres perquè en llatí no existia aquest so i, per tant, els escriptors no sabien com representar-lo, però també perquè és un so amb una zona funcional àmplia que s'estén des de la pronúncia ieista a la lleista:

- Talteüll (Rosselló): *hull, huyl, ola, ull, ullo, ulo, uolio, uul, uull, uullo, uyl, volo, vul*

Imatge II. De dalt a baix: Far del Rosselló, castell i poble vell de Talteüll, poble actual.

Proposta etimològica del segment -ull del topònim Talteüll

Un altre argument a favor de la proposta ‘ull’ seria que, depenent de la variable lingüística o diatòpica del nom *ull*, els topònims reflectirien aquestes variables. Prenent com a exemples els topònims citats de Menéndez Pidal a l'article comentat a *Etimologia del segment final -ui segons diversos autors*, es trobaria l'acabament *-oy* en zones de parla gallega on *ull* és *ollo* (es pronuncia de manera ieista); *-ue(i)* en zones basques on *ull* es coneix per *begi*; *-ue(i)* a la zona de l'aragonès occidental on *ull* es diu *uell*; i *-ui* en zones de l'aragonès oriental i el català, on gairebé en tota l'àrea es pronuncia *-ull*. D'oest a est de la península ibèrica:

Origen segons Menéndez Pidal	Idiomes	ML als topònims	Ull en la grafia actual	Topònims d'exemple a l'article de Menéndez Pidal
-oi	galleg	-oy	oll(o)	Ferroy, Meroy, Aboy, Bacoy, Beloy, Belecoy, Becerroy, Landoy, Bagoy, Magoy, Madroy, Barcioy, Papoy, Panacioy, Picoy.
	basc	-ué(i)	begi	Echagüe, Azcue, Izcue, Gascué, Narcue, Antué, Unzué, Orúe, Ostatue, Arrúe
	aragonès occidental	-ué(i)	uell(o)	Aquilue, Binué, Allué, Larrué, Serué, Gillué, Senegüé
	aragonès oriental	-ui	ull	Ardanúy, Azanúy, Bafalúy, Berganúy, Montanúy, Denúy, Labazúy, Ralúy, Setnúy, Pedramúy, Beranúy
	català	-ui	ull	Beranúy, Brenúy y Bernúy, Bresúy, Corroncúy, Mencúy, Sellúy, Amhonúy, Sensúy, Tendrúy, Tercúy

Taula II. Relació entre els segments toponímics i el nom d'ull en les diverses llengües. Font: Elaboració pròpia

DISCUSSIÓ

A la vista del resultat, s'obren multitud de preguntes i de línies de recerca. Per exemple, el fet que el segment final *-ui* (amb les seves variables) formi part del 28% de les 180 mostres toponímiques pallareses estudiades, posa de manifest que no es tractava de quelcom irrellevant, fet que corroboraria l'etimologia 'ull' amb el sentit metonímic de 'visió' i metafòric de 'punt de vigilància'. Caldrà observar, doncs, si a més del que s'ha dit fins ara pel que fa als topònims com a descriptors del lloc on es troben, també té un pes important la funcionalitat d'aquest lloc, en aquest cas en referència a la seguretat.

I si, pel que sembla, en algun moment de la història s'utilitzava abastament la metàfora cognitiva proposada per Lakoff y Johnson (1986: 94), «una muntanya és una persona» (i afegim que, per tant, tenia ulls), caldrà tenir-ho en compte en properes anàlisis etimològiques. De fet la lingüística cognitiva treballa amb el concepte d'*embodiment*, que fa referència a l'estreta relació cognitiva entre la morfologia del cos i l'entorn, i avui, malgrat que en anglès, segons Lakoff y Johnson, només s'utilitza l'expressió del *peu de la muntanya* (ibíd: 94), en català continuem parlant del *cap*, del *coll* o dels *peus de la muntanya*, dels *braços* o el *colze del riu*, de l'*engorjat*, etc.

Caldrà valorar la conveniència de prendre els principis i finals repetits dels topònims com a prefixos i sufixos, ja que en aquest cas estem al davant d'un lexema. ¿És possible, doncs, que la llengua antiga amb la qual es van posar els noms de lloc no fos flexiva o, fins i tot, que les llengües flexives actuals antigament haguessin estat més aglutinants o, per què no, aïllants?

D'altra banda, tenint en compte que *ull* vindria de l'evolució del grup llatí C'L, que hauria donat *oculus*<*oclo*<*ollo*, ¿significa que els topònims que fins ara s'havia assegurant que eren preromans, en realitat no ho eren? ¿Topònims com *Arestui*, *Balestui*, *Bernui*, *Bressui*, *Bretui*, *Embonui*, *Mencui*, *Mentui*... serien posteriors als segles VIII, IX i X, que és quan es considera que va néixer el català a una part de Catalunya, a la Catalunya del Nord i a Andorra? ¿Potser s'haurà de valorar que mots essencials com *ulls*, que tanta mitologia han motivat arreu del món, el més lògic és que haguessin tingut un nom que s'hauria conservat després de la

romanització? ¿Seria aquesta la raó per la qual les llengües més properes a Itàlia tenen l'oclusiva en el mot *ull* (sard, italià, cors, romanès, romanx, serbi, bosnià, búlgar, criat, eslovè, eslovac, lituà...) i, en canvi, les més allunyades, no la tenen (català, aragonès, asturleonès, castellà, gallec, portuguès, aranès, francès, anglès, bretó, gaèlic-escocès, irlandès...)?

CONCLUSIONS

La proposta del segment final *-ui* (amb variants fonètiques com *-ull*), relacionat amb el concepte ull, sembla tan òbvia com curiós és el fet que ningú no se n'hagués adonat. ¿Potser és perquè l'experiència i l'aprenentatge adquirit ens condiciona fins a tal punt que sempre veiem el que esperem veure i no el que és allà realment? Els filòlegs no es posaven d'acord en la seva etimologia perquè partien d'una premissa morfològica (esperaven *veure* un sufix) i idiomàtica (esperaven *veure* unes llengües determinades), i buscaven sufixos entre el basc, el lligur, el llatí..., quan la resposta podria estar en un lexema de les llengües actuals: català, aragonès, basc, gallec... Tampoc no s'havia endevinat el seu concepte transparent perquè, per més que s'ha repetit que els topònims sovint descriuen el lloc on es troben, potser perquè els investigadors han tingut un perfil més lingüístic que geogràfic, no s'ha estudiat a fons el lloc concret on estan situats. I, finalment, no s'hauria arribat a un consens perquè no s'havia tingut en compte la motivació i els diversos corrents de la lingüística cognitiva, com els de les metàfores i metonímies o l'*embodiment*, entre d'altres. La investigació que queda per fer, doncs, no només d'aquest segment final toponímic, sinó també d'altres segments, és ingent.

BIBLIOGRAFIA REFERENCIADA

- BADIA I MARGARIT, Joan (1991). «Notes sobre el tipus V + CD en l'antroponímia catalana». Dins de: *Patronymica Romanica. Dictionnaire historique des noms de famille romans. Actes del 3er Colloqui (Barcelona, 19-21 juny 1989)* (pàg. 54-65). Tübingen: Dieter Kremer.
- BALARI i JOVANY, Josep (1899). *Orígenes históricos de Cataluña*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Hijos de Jaime Jepús. [En línia: <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/>]

- origenes-historicos-de-cataluna—o/html/ff556oda-82b1-11df-acc7-002185ce6064.html. Consulta: 11 setembre 2019].
- BARAUT, Cebrià (1986-1987). «Els documents, dels anys 1093-1100, de l'arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». Dins de: *Urgellia VIII. Anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran* (pàg. 7-149). La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgellitana i Bisbat d'Urgell.
- CARO BAROJA, Julio (1981). «Sobre la toponímia del Pirineo Aragonés». Dins de: *Archivo de Filología Aragonesa*, vol. 28-29 (pàg. 7-30). Zaragoza: Institución Fernando el Católico.
- CATAFAU, Aymat (2013). «Tautavel, sur les confins, Xie-XIIIe siècles». Dins de: *Tautavel. Des hommes dans leur vallée* (pàg. 511-526). Perpignan: Presses Universitaires de Perpignan.
- COROMINES VIGNEAUX, Joan (1976). «Història de la confusió de dues parelles de consonants antigues: ç i ss; yl i ll». Dins de: *Entre dos llenguatges* vol. I (pàg. 13-51). Barcelona: Curial.
- COROMINES VIGNEAUX, Joan; FERRER COSTA, Joan; GULSOY, Josep; RASICO, Philip; TERRADO PABLO, Javier (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana* (8 vol.). Barcelona: Curial / La Caixa.
- GULSOY, Joseph (2000). «L' "Onomasticon Cataloniae" i la recerca futura». Dins de: *Braçal*, núm. 21-22, vol. I (pàg. 247-271). Sagunt: Centre d'estudis del Camp de Morvedre.
- LAKOFF, G. y JOHNSON, M. (1986). *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1918). «Sobre las vocales e y o en los nombres toponímicos». Dins de: *Revista de Filología Española*, vol. V (pàg. 225-255). Madrid.
- PASQUAL, Jaime (1785). *El Antiguo Obispado de Pallás en Cataluña sacado de la obscuridad y tinieblas en que estuvo embuelto por muchos siglos*. Tremp: Impresor Pablo Gallifa.
- PUIG I FERRETÉ, Ignasi M. (1991). *Monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ROHLFS, Gerhard (1952). «Le suffixe préroman -ué, -uy dans la toponyme aragonaise et catalane». Dins de: *Archivo de Filología Aragonesa*, vol. IV (pàg. 129-152). Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

Proposta etimològica del segment -ull del topònim Talteüll

ROSELL, Francisco Miquel (1945). *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

TURULL, Albert (1991). *Els topònims de la Segarra. Nuclis de Poblament. Diccionari geogràfic i etimològic*. Cervera: Centre Municipal de Cultura de Cervera.